

Бухтіярова К.С.

*Національний університет «Одеська
юридична академія», аспірант кафедри
кримінального права*

ЕТИЧНА ПРИРОДА «ЗЛОЧИНУ»: ПРАВОСЛАВНИЙ ПОГЛЯД

Держава, при розробці форм та методів боротьби зі злочинами, криміналізації та декриміналізації окремих злочинів, здійснюючи кримінально-правову політику, повинна в першу чергу спиратися на суспільну мораль та моральність. Немає жодного правового інституту, який би не замикався на нормах моральності. Ті норми та закони, що не відповідають моральності, є такими, що порушують основні права та свободи людини, вони ніколи не отримають визнання у суспільстві. Тому так важливо, щоб кримінальний закон, покликаний охороняти основні громадські блага і стосунки від посягань, відповідав нормам моральності.

Запропонований аналіз кримінально правового інституту «Злочин» обумовлений його важливістю серед інших інститутів: здійснення особою злочину стає важелем до дії Кримінального закону. В даному випадку пропонується аналіз з позиції християнської моральності, зокрема православного віровчення.

У християнстві злочин має внутрішній, духовний корінь і ототожнюється гріху. Богослови пояснюють причини злочинності виходячи з «аномалій» особи. Так, злочин є результат того, що людина переступила, порушила Божий Закон і замість того, щоб слідувати моральності, наслідувала гріховність. Моральність закладена в людину Творцем в акті творіння; її вираженням є совість.

В результаті гріхопадіння, людська природа спотворилася, і тепер в людині діють як божественна (етична), так і гріховна (яка не від Бога) основи. В свою чергу моральність розуміється Церквою як непорушний Закон буття, певний порядок духовного життя. Злочин розглядається теологами як результат патології

душі людини, як наслідок духовного захворювання – гріха, яке розвинулося до масштабів епідемії і уразило все суспільство.

Низка теологів ототожнюють злочин із гріхом. Проте ці поняття не тотожні, хоча взаємопов'язані. Гріхом в християнстві окрім діянь також визнаються помисли; кримінальна відповідальність настає лише за діяння (дію чи бездіяльність) через неможливість «побачити» помисли. Тому обґрунтована саме та точка зору, згідно якої злочином є діяння, що порушує етичний закон, яке спочатку визнається суспільством аморальним, а після відводиться законодавцем до розряду злочинного.

У теорії кримінального права ряд вчених також ототожнюють злочинне з аморальним. Результатом цього стає виділення аморальності як ознаки злочину. Проте ще М.С. Таганцев писав про неспроможність такої точки зору, відзначаючи обмеженість «моральності», яка за всю історію дореволюційного періоду розглядалася як релігійна категорія, що, на думку автора, звужувало її значення [1, с.27]. Учений проводить чітку межу між аморальним вчинком та злочином.

У радянський період в науці кримінального права домінував класовий підхід до визначення моральності. Моральність, що має божественну природу ототожнювалася з мораллю – суто соціальним продуктом. Це не могло не позначитися на понятті злочину. У той період автори пропонують виділяти таку ознаку злочину, як «аморальність». Наприклад, М.Д. Дурманов [2, с.243] і О.А. Герцензон [3, с.49] виділяли аморальність як самостійну ознаку. А.А. Піонтковський розглядав аморальність в межах ознаки кримінальної протиправності [4, с.33-34]. Натомість І.І. Карпець стверджував, що аморальність поглинається ознакою суспільної небезпечності [5, с.91]. Н.Ф. Кузнєцова, досліджуючи взаємодію моралі та кримінального права, наполягала на тому, що «всі без виключення злочини аморальні» [6, с.50] Але, оскільки ці вчені розглядали мораль як суто комуністичну категорію, що не розкривало дійсної глибини впливу моральності на злочин, цей підхід бачиться неспроможним. Та й навряд є послідовним погляд тих, хто визнає аморальність будь-якого злочину, проте одночас-

но заперечує включення ознаки аморальності в законодавче визначення поняття злочину.

Ст. 11 КК України визначає: «Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину». Таким чином, законодавець виділяє ознаки злочину: суспільна небезпечність та винність, через які просліджується його етичний аспект. А оскільки скоєння злочину має значення не лише для злочинця і потерпілого, але й для суспільства в цілому, а масове недотримання законів і, як наслідок, розгул злочинності – одна з форм аномії (беззаконня), етичний аналіз ознаки злочину – суспільна небезпечність, приводитиметься з позиції християнського розуміння «беззаконня».

Під беззаконням (аномією) зазвичай розуміють кризово-катастрофічний стан суспільної системи, державних інститутів або особових структур. Якщо звернутися до біблейського розуміння беззаконня, то згідно Старого Заповіту беззаконня означає дію, що суперечить волі Бога, порушує Його веління. Суб'єктами беззаконня виступають індивіди, які не виконують заповіді, що дані Богом; такі що винні в гріхах, пороках, злочинах. На думку Церкви, подібні порушення можуть бути обумовлені або несвідомою духовною сліпотою людини, або банальною недбалістю, легко-важним потуранням, або ж навмисною зухвалістю проти Бога.

У Новому Заповіті «беззаконня» використовується в декількох значеннях і зустрічається досить часто. Його вживає Ісус Христос по відношенню до тих, хто не виконує волю Бога Отця: «И тогда объявлю им: «Я никогда не знал вас; отойдите от Меня, делающие беззаконие» (Мат. 7, 23). Апостол Іоан формулює визначення аномії ототожнюючи її з гріхом: «Всякий, делающий грех, делает и беззаконие; и грех есть беззаконие» (1 Іоан. 3, 4). Апостол Павло говорить про полярність беззаконня і праведності, про недопустимість їх поєднань: «Ибо какое общение праведности с беззаконием? Что общего у света со тьмою?» (2 Кор. 6, 14).

Наступною ознакою злочину український законодавець визначає винність. З точки зору християнства, провина є одним із створених людиною символів стосунків, через який можливе її

спілкування з Богом. При уважному розгляді виявляється, що провина як така поза контекстом християнського світогляду в світі людини взагалі не існує. Людина не може просто жити в природі, вона створила собі символ – провину, а потім стала міркувати на тему первородного гріха. Вона створила провину замість безумовної віри в Бога, провина – це ціна за зраду Бога. Відчуття провини – страх перед авторитетом. Винність – це передумова страху, що веде до усвідомлення людиною власного безсилля і, отже, необхідності звернення до Бога.

Згідно Старого Заповіту винність вказує на об'єктивний, причинний зв'язок діяння з наслідками, що настали. Вона є показником того, що особа вчинила протиправне діяння: «Если кто согрешит и сделает что-нибудь против заповедей Господних, чего не надлежало делать, и по неведению делается виновным и понесет на себе грех, пусть принесет к священнику в жертву повинности овна без порока, по оценке твоей, и загладит священник проступок его, в чем он преступил по неведению, и прощено будет ему» (Лев. 5, 17-18). У Новому Заповіті поняття винність використовується частіше стосовно фарисеїв і безрозсудливих іудеїв, які свідомо порушують Закон. В цілому ж християнське розуміння винності ширше кримінально-правового.

Суспільна небезпечність і винність, як ознаки злочину, зводять скоєне особою діяння до міри зла, залежно від рівня якого здійснюється класифікація злочинів. Так, згідно ст. 12 КК України, існує чотири категорії злочинів залежно від ступеня тяжкості: злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. Якщо злочин бере початок від гріха (як стверджують теологи), а гріхи бувають різні: 1) порушення – свідомого невиконання заповідей Божих (найтяжчі, оскільки для їх здійснення потрібно докласти більше сил та волі) і 2) упущення – недотримання заповідей; 3) смертні – гасять в людині її етично-християнське життя і 4) не смертні – ті, що прощаються [7], то таке правове розмежування злочинів етично обґрунтовано.

Стадії скоєння злочину також можуть бути оцінені з позиції християнської моральності. Згідно з вченням про гріх, існують

стадії його розвитку – ступені проникнення гріха в душу людини. Так, богослови виділяють декілька ступенів: 1) виникнення помислу, 2) «пошук спільників», 3) «переговори», 4) укладення договору, 5) здійснення гріха.

Ст. 11 КК України ще однією обов'язковою ознакою злочину визначає наявність суб'єкта злочину. У ч.1 ст.18 КК вказується, що суб'єктом злочину є фізична особа, тобто людина. У кримінально-правовій науці із цього приводу існує дискусія: пропонується розуміти під суб'єктом злочину не лише фізичну, але і юридичну особу.

Згідно з християнським віровченням, людина єдина зі всіх організмів наділена розумом та волею; за кожен свій помисел та вчинок індивідуально несе відповідальність перед Богом. Хоча в Священному Писанні зустрічаються приклади, коли Господь карає цілі міста (Содом і Гомору – спалюванням) і народи (єгиптян – навалою сарани), таке покарання накладається не через можливість колективної відповідальності, а внаслідок того, що кожна людина, що населяла місто або державу, тяжко грішила перед Богом. Тому, з позиції християнства, віднесення юридичної особи до суб'єкта злочину необґрунтовано.

В цілому ж провівши компаративний аналіз джерел християнського віровчення та Кримінального закону України, можна стверджувати, що моральність безпосередньо впливає на кримінально-правовий інститут «Злочин» та формує його. Тому відповідні норми кримінального закону можна визнати етично обумовленими і такими, що в повному об'ємі можуть брати участь у врегулюванні найважливіших суспільних відносин в процесі здійснення державою кримінально-правової політики.

1. Таганцев Н. С. Русское уголовное право: лекции в 2 т. (Т. 1) / Н. С. Таганцев. – М.: Наука, 1994. – 380 с.
2. Дурманов Н. Д. Понятие преступления / Н. Д. Дурманов. – М.: АН СССР, 1948. – 315 с.
3. Герцензон А. А. Понятие преступления в советском уголовном праве / А. А. Герцензон. – М.: Госюриздат, 1955. – 55 с.
4. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. – М., 1961. – 666 с.

5. Карпец И. И. Уголовное право и этика / И. И. Карпец. – М.: Юрид. лит., 1985. – 256 с.
6. Кузнецова Н. Ф. Уголовное право и мораль / Н. Ф. Кузнецова. – М.: Московского ун-та, 1967. – 205 с.
7. Виды греха [Электронный ресурс] // Информационно-аналитический портал Саратовской епархии Русской Православной Церкви – Режим доступу до ресурсу: <http://www.lib.eparhia-saratov.ru/books/поauthor/moral/50.html>.